

13. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 11 липня 2014 року у справі № 0308/17037/12 // Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39984501>

14. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 02 жовтня 2014 року у справі № 522/8717/13-к // Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41688366>

15. Марін О. К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм : монографія / О. К. Марін. – К. : Атіка, 2003. – 224 с.

16. Щодо прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI : Лист Вищого спеціалізованого суду України від 02 березня 2012 року № 132-283/0/4-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0283740-12>

УДК 343.8

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

CONCEPT AND LEGAL NATURE OF PRINCIPLES OF PENAL POLICY OF UKRAINE

Кернякевич-Танасійчук Ю.В.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Стаття присвячена визначенню поняття принципів кримінально-виконавчої політики України та дослідженню їх правової природи. У результаті аналізу наукових позицій встановлено співвідношення між принципами кримінально-виконавчого права і принципами кримінально-виконавчої політики. Висловлено пропозицію нормативно-правового закріплення принципів політики у сфері боротьби зі злочинністю України, що сприятиме подальшій ефективній реалізації політики у сфері боротьби зі злочинністю загалом та кримінально-виконавчої політики зокрема.

Ключові слова: принципи, принципи права, принципи кримінально-виконавчого права, принципи кримінально-виконавчої політики, принципи виправно-трудова політики, принцип політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Статья посвящена определению понятия принципов уголовно-исполнительной политики Украины и исследованию их правовой природы. В результате анализа научных позиций установлено соотношение между принципами уголовно-исполнительного права и принципами уголовно-исполнительной политики. Высказано предложение нормативно-правового закрепления принципов политики в сфере борьбы с преступностью Украины, что будет способствовать дальнейшей эффективной реализации политики в сфере борьбы с преступностью в целом и уголовно-исполнительной политики в частности.

Ключевые слова: принципы, принципы права, принципы уголовно-исполнительного права, принципы уголовно-исполнительной политики, принципы исправительно-трудова політики, принцип політики в сфері боротьби с преступностью.

The article is devoted to the definition of the concept of principles of penal policy of Ukraine and the investigation of their legal nature. Principles – are the main ideas characterized by versatility, general significance, reflecting higher imperative and significant the theory, teaching, science, internal and international law, political, government or non-governmental organization.

In the literature, the term «principles of penal law» understood theoretically proved the main provisions of which are caused by objective laws implementing penalty, express the essence of the penal activities to implement restrictions on rights peculiar punishment (irrespective of coercive measures) and are manifested in the execution-serving any and all penalties.

Content principles of penal policy does not coincide with the content of the principles of penal law, so these concepts are not identical. The principles of penal policy is primary in relation to the principles of penal law, as the principles of penal law will serve as a (external) reflect the principles of penal policy.

Second, the term «principles of penal policy» is broader in meaning than the term «principles of penal law», because not all policy principles are reflected in regulations as the main source of penal law and penal policy. The principles of penal policy can be provided and other documents.

Thirdly, the principles of penal policy determine not only the nature of penal legislation, but also affect the implementation process, serving sentences. The principles of penal policy, together with the principles of penal policy, criminal and criminological policy will form a coherent structure – the system of principles of policy in the fight against crime, where each substructure both independent and interconnected with other elements.

The principles of penal policy Ukraine should call the guiding idea, the provisions on which the activity is being implemented in the Ukrainian state penitentiary.

For further effective implementation of penal policy and in particular policy in the fight against crime in general must define policy principles in the fight against crime in law.

Key words: principles, principles of law, principles of penal law, principles of penal policy, principles of corrective labour policy, principle policy in the fight against crime.

Як слушно зазначає Фріс П. Л., політика для того, щоб виправдати своє призначення, повинна бути принциповою, мати систему керівних ідей – систему певних принципів [1, с. 48].

Принципом прийнято називати те, що лежить в основі певної теорії, вчення, науки, світогляду; те, що є першоосновою, першоджерелом [2, с. 720].

Принципи – це основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього та міжнарод-

ного права, політичної, державної чи громадської організації [3, с. 110].

Принципами права є керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Значення принципів права полягає у тому, що вони у стислому вигляді, концентровано відображають найсуттєвіші риси права, є його квінтесенцією, «обличчям» [3, с. 128].

Рабінович П. М. класифікує принципи права на загальнолюдські (цивілізаційні), типологічні, конкретно-історичні, галузеві, міжгалузеві [4, с. 99].

З огляду на таку класифікацію принципи кримінально-виконавчого права виступають різновидом галузевих принципів, які притаманні для кримінально-виконавчого права як самостійної галузі в системі права України.

У літературі під принципами кримінально-виконавчого права розуміють теоретично обґрунтовані основні положення, які зумовлені об'єктивними закономірностями реалізації кари, виражають сутність кримінально-виконавчої діяльності, спрямованої на здійснення правообмежень, властивих покаранням (незалежно від форм застосування примусових заходів), і знаходять свій прояв у процесі виконання-відбування всіх без винятку покарань [5, с. 46].

Для подальшого визначення дефініції «принципи кримінально-виконавчої політики» та кола принципів, які становитимуть його систему, необхідно дослідити генезис цього поняття у працях відомих науковців у галузі кримінально-виконавчого права.

У радянський період одним з перших дослідників принципів кримінально-виконавчого права та кримінально-виконавчої політики (на той час – виправно-трудового права та виправно-трудової політики) був професор Сперанський І. А. Зокрема, до переліку принципів виправно-трудової політики він відносив: класовий підхід до виконання покарання; соціалістичний демократизм; суворе дотримання законності при виконанні покарання; соціалістичний гуманізм; поєднання переконання і примусу; можливість виправлення осіб, які вчинили злочини; диференційований та індивідуальний підхід до виконання покарання; поєднання виконання покарання із заходами виправно-трудового впливу; провідна роль суспільно-корисної праці у виправленні засуджених [6, с. 10].

Стручков Н. А. наголошував на наявності зв'язку між принципами політики і права, який проявляється у тому, що принципи політики, будучи закріпленими в правових нормах, стають принципами права, в результаті чого вчений дійшов висновку, що під принципами виправно-трудової політики слід розуміти відображені в нормах виправно-трудового права відправні (керівні) начала радянської виправно-трудової політики, зумовлені об'єктивними закономірностями суспільного розвитку [7, с. 80-88].

Водночас Стручков Н. А. стверджував, що в принципах виправно-трудового права відображаються і принципи політики, і принципи діяльності відповідних установ та органів [8, с. 89].

Наташев А. Е. вважав, що принципи виправно-трудового права – це закріплені в правових нормах найважливіші керівні ідеї, основоположні вимоги радянської виправно-трудової політики, що відображають сутність, зміст і якісні особливості виправно-трудового права, що визначають його місце в системі радянського права і показують закономірності його подальшого розвитку, а також закріплені в законодавстві найважливіші керівні положення, що визначають загальну спрямованість і найбільш істотні риси правового регулювання виконання покарання і застосування до засуджених заходів виправно-трудового впливу [9, с. 54].

Заслугує на підтримку позиція Чубракова С. В., який в своєму онтологічному дослідженні «Проблема принципів у кримінально-виконавчому праві: історія та сучасність» дійшов висновку, що багатьма дослідниками не проводиться розмежування між такими термінами, як «принцип права», «принцип галузі права», «принцип законодавства», «принцип політики», «принцип діяльності органів», «принцип правового регулювання» тощо, а деякі з дослідників їх навмисно отожднюють. Це ще більше ускладнює ситуацію, оскільки нерідко мова йде про принципово різні речі. Підсумком цього стає не тільки відсутність спільності в думках з приводу того, про принципи чого потрібно вести мову, а й строкатість у визначеннях категорії «принцип», та своя система принципів та їх зміст практично у кожного автора [10, с. 113-114].

Степанюк А. Х. у своїй дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Акту-

альні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження)» кримінально-виконавчу політику визначав як один із напрямків боротьби зі злочинністю, а також пропонував її розуміти як науку про принципи, цілі і завдання діяльності органів та установ виконання покарань і про засоби, які мають у розпорядженні адміністрації органів та установ виконання покарань, що необхідні для досягнення мети виконання покарання [11, с. 256]. Виходячи з такого визначення поняття «кримінально-виконавча політика», вчений вказував на те, що принципи кримінально-виконавчої політики як науки, тобто наукові ідеї, які формулюються вченими, і пропонувані ними на роль правових принципів, значно ширше принципів права, тому що далеко не всі принципи кримінально-виконавчої політики можуть стати правовим явищем. Доктринальні принципи кримінально-виконавчої політики можуть трансформуватися в принципи кримінально-виконавчого права, прийняті їхню форму тільки після того, як їх сприйме законодавець [11, с. 256-257].

Тому правомірною є позиція Степанюка А. Х., що принципи кримінально-виконавчої політики не збігаються з принципами кримінально-виконавчого права, тому не є тотожними поняттями.

На рівні теорії права і держави категорії «право» і «політика» розглядав і розмежовував Рабінович П. М. Він зазначав, що співвідношення політики і права полягає у наступному:

- право залежить від політики (насамперед політики домінуючої частини суспільства – групи, класу); право є формою прояву політики цієї частини суспільства;
- у праві виражена тільки та політика домінуючої частини суспільства, якої вона прагне і якої здатна надати загальної обов'язковості за допомогою держави;
- право – це серцевина, концентрований вираз політики домінуючої частини суспільства;
- політика в праві формується у вигляді формально визначених прав і обов'язків;
- політика, зі свого боку, залежить від права, оскільки воно є засобом а) виразу, декларування політики, б) здійснення, реалізації політики, в) захисту, гарантування політики, г) переконання, пропаганди на користь певної політики [4, с. 93].

Виходячи із вищезазначеного, можна встановити і співвідношення між принципами кримінально-виконавчого права і принципами кримінально-виконавчої політики.

По-перше, принципи кримінально-виконавчої політики є первинними по відношенню до принципів кримінально-виконавчого права, оскільки принципи кримінально-виконавчого права слугуватимуть формою (зовнішньою) відображення принципів кримінально-виконавчої політики.

По-друге, поняття «принципи кримінально-виконавчої політики» є ширшим за змістом, ніж поняття «принципи кримінально-виконавчого права», оскільки не всі принципи політики об'єктивовані у нормативно-правові акти як основне джерело кримінально-виконавчого права та кримінально-виконавчої політики. Принципи кримінально-виконавчої політики можуть бути передбачені й іншими документами.

Про співвідношення принципів кримінально-правової політики і кримінального права писав Фріс П. Л. Він вказував, що таке співвідношення виражається у тому, що перші з них:

- а) закріплюються, як уже наголошувалося, не тільки в нормах права, але і в інших документах;
- б) визначають як характер кримінального законодавства, так і практику його застосування;
- в) входять до числа «утворюючих» («складових») принципів кримінального права.

За способом виразу, характером і змістом принципи кримінально-правової політики якісно відрізняються від

принципів кримінального права, і в цьому значенні саме вони лежать в основі формування останніх, а не навпаки [1, с. 51-52].

Враховуючи наведене міркування вченого, можна виділити за аналогією і третю відмінність між принципами кримінально-виконавчої політики і кримінально-виконавчого права, а саме – принципи кримінально-виконавчої політики визначають не лише характер кримінально-виконавчого законодавства, але й впливають на процес виконання-відбування покарань.

У сучасний період у навчальній та науковій юридичній літературі чимало уваги приділено дослідженню окремих принципів кримінально-виконавчого права. Так, у науковому житті останніх років простежується тенденція зростання захисту дисертаційних робіт, присвячених проблемам принципів кримінально-виконавчого права. До прикладу, дисертація Рудник Т. В. «Реалізація принципу гуманізму при виконанні та відбуванні покарання у виді позбавлення волі» захищена у 2010 році, дисертація Скакуна О. Є. «Реалізація принципу справедливості в процесі призначення покарання у виді позбавлення волі» захищена у 2011 році, Михалко І. С. захистила кандидатську дисертацію на тему «Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослужняної поведінки засуджених» у 2012 році, Гальцова О. В. захистила кандидатську дисертацію «Принцип поваги до прав і свобод людини у кримінально-виконавчому законодавстві, виконанні і відбуванні покарань» у 2015 році, докторська дисертація Конопельського В. Я. «Кримінально-виконавчі засади диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні» захищена у 2015 році тощо. Деякі аспекти принципів кримінально-виконавчої політики проаналізовані в кандидатській дисертації Кондратішиної В. В. (2009 рік).

Попри відповідну зосередженість науковців на принципах кримінально-виконавчого права (законодавства, процесу виконання-відбування покарань тощо), питання принципів кримінально-виконавчої політики залишається малодослідженим.

Предметом аналізу неодноразово виступали принципи інших складових частин політики у сфері боротьби зі злочинністю, а саме: принципи кримінально-правової політики у працях Фріса П. Л., принципи кримінально-процесуальної політики у публікаціях Загурського О. Б., принципи кримінологічної політики у наукових доробках Василевича В. В.

Під принципами кримінально-правової політики розуміються основоположні, керівні ідеї і засади у сфері боротьби зі злочинністю методами матеріального кримінального права, які спрямовують процес формування кримінально-правових засобів ведення цієї боротьби й практику їх застосування [12, с. 81].

Під засадами (принципами) кримінальної процесуальної політики слід визначати основоположні засади та керівні ідеї, які представляють собою обов'язкові приписи імперативного характеру, що обумовлюють формування та застосування кримінального процесуального законодавства щодо правової природи кримінального провадження, досудового розслідування та судового розгляду [13, с. 81].

Категорія «принцип» у контексті такого соціально-правового явища, як кримінологічна політика, характеризується Василевичем В. В. на ґрунті сутнісних ознак цієї філософської категорії в реальній сфері державної та суспільної діяльності. Як і будь-яка інша вона базується на притаманних їй основоположних началах, які слугують їй фундаментом та орієнтиром у процесі її формування, розвитку та вдосконалення [14, с. 135-136].

Принципи кримінально-виконавчої політики разом із принципами кримінально-правової політики, кримінально-процесуальної та кримінологічної політики формуватимуть цілісну структуру – систему принципів політики у сфері бо-

ротьби зі злочинністю, де кожна підструктура самостійна та водночас взаємопов'язана з іншими елементами.

Принципами кримінально-виконавчої політики України слід іменувати керівні ідеї, положення, на основі яких втілюється в життя діяльність Української держави у сфері виконання покарань.

Відповідно, як принципи кримінально-виконавчого права віддзеркалюють його характерні ознаки, так і принципи кримінально-виконавчої політики відображають її основну суть.

Про засади і принципи внутрішньої політики України (різновидом якої виступає кримінально-виконавча політика) йде мова у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», який закріплює, що засади внутрішньої і зовнішньої політики визначають принципи та пріоритети державної політики у відповідних сферах. Засади внутрішньої і зовнішньої політики базуються на безумовному додержанні Конституції України, забезпеченні в Україні прав і свобод людини і громадянина та гарантуванні прав і свобод, проголошених Конституцією України, на загально-визнаних принципах і нормах міжнародного права, забезпеченні соціальної спрямованості економіки України та сталого соціально-економічного розвитку України, зміцненні демократичних засад суспільного і державного життя, забезпеченні верховенства права, економічної і політичної незалежності держави, захисту її національних інтересів, утвердження України як повноправного і авторитетного члена світового співтовариства [15].

При цьому у ч. 2 ст. 2 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» передбачено, що внутрішня політика ґрунтується на таких принципах: пріоритетність захисту національних інтересів; верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, повага до гідності кожної особи; рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, захист конкуренції у сфері економічної діяльності; здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; відкритість та прозорість процесів підготовки і прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування; забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості; забезпечення балансу загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів; свобода, соціальна справедливість і творча самореалізація, участь громадян в управлінні державними і суспільними справами; соціальне партнерство та громадянська солідарність.

З названих принципів лише окремі можуть виступати принципами кримінально-виконавчої політики, а саме: верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, повага до гідності кожної особи тощо; інші ж принципи дуже опосередковано мають відношення до кримінально-виконавчої політики або взагалі не притаманні їй.

Такий перелік принципів внутрішньої політики, як бачимо, відображає більшість загальноправових принципів, характерних для всієї системи права України.

Боротьбу зі злочинністю шляхом поліпшення координації роботи правоохоронних органів, оптимізації їх структури, належного забезпечення їх діяльності Законом України «Про основні засади внутрішньої і зовнішньої політики» названо серед основних засад політики у сфері розбудови державності.

Видається доцільним визначити принципи політики у сфері боротьби зі злочинністю на законодавчому рівні, так само, як визначені засади політики у сфері національної безпеки і оборони, політики у сфері розвитку місцевого самоврядування, політики в економічній сфері тощо. Це сприятиме подальшій ефективній реалізації усіх складових частин політики у сфері боротьби зі злочинністю: кримінально-правовій, кримінальній процесуальній, кримінально-виконавчій та кримінологічній.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави : теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.
2. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2009. – 1008 с.
3. Юридична енциклопедія : [в 6 т.] ; редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Т. 5. – К. : «Українська енциклопедія», 2003. – 736 с.
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : Навчальний посібник / П. М. Рабінович. – Видання 5-те, зі змінами. – К. : Атіка. – 2001. – 176 с.
5. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини : підручник / О. М. Литвинов, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець, К. А. Автухов, А. П. Гель, С. В. Лосич, Є. С. Назимко ; за заг. ред. д. ю. н., проф. О. М. Литвинова та д. ю. н., проф. А. Х. Степанюка. – К. : ВД «Дакор», 2015. – 632 с.
6. Сперанский И. А. Основные вопросы советского исправительно-трудового права : Курс лекций / Проф. И. А. Сперанский ; Акад. МВД СССР. – М. : Акад. МВД СССР, 1976. – 122 с.
7. Стручков Н. А. Курс исправительно-трудового права. Проблемы общей части / Н. А. Стручков. – М. : Юридическая литература, 1984. – 240 с.
8. Стручков Н. А. Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью / Н. А. Стручков. – Саратов : Издательство Саратовского университета, 1970. – 271 с.
9. Наташев А. Е. Основы теории исправительно-трудового права / А. Е. Наташев, Н. А. Стручков. – М. : Юрид. лит., 1967. – 190 с.
10. Чубраков С. В. Проблема принципов в уголовно-исполнительном праве : история и современность / С. В. Чубраков / под ред. В. А. Уткина. – Томск : Издательский Дом ТГУ, 2015. – 128 с.
11. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності : теоретико-правове дослідження) : Дис. ... доктора юрид. наук за спец. : 12.00.08 / А. Х. Степанюк. – Х., 2002. – 403 с.
12. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : Дис. ... доктора юрид. наук за спец. : 12.00.08 / П. Л. Фріс. – К., 2005. – 440 с.
13. Загурський О. Б. Кримінальна процесуальна політика України : історико-правовий аспект : монографія / О. Б. Загурський. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2014. – 215 с.
14. Василевич В. В. Доктринальні засади кримінологічної політики України / В. В. Василевич // Політика у сфері боротьби зі злочинністю України : теоретичні та прикладні проблеми : монографія / за заг. ред. проф. П. Л. Фріса та проф. В. Б. Харченка. – Івано-Франківськ ; Харків, 2016. – С. 118–143.
15. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01 липня 2010 року № 2411-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>